

handelwijze. Met *inspanning* kan de onderwijzer zonder stok de zaak in orde krijgen, met *inspanning*, geduld en toewijding!

Soms ziet men de eerste kootjes van den wijsvinger een holte vormen, wat dient *voorkomen*, en niet door wrede, bij zoo'n ongewenschte houding, 't kind op dien wijsvinger met een liniaal te slaan. Voordoen en nog eens vóórdoen, laten zien, desnoods met een groote teekening op het bord, dat is voldoende, al moet het eenige malen herhaald. Aangezien het goede houden van de pen en de juiste ligging van het polsgewricht, waarbij het spaakbeen om de ellepijp wordt gedraaid, is voor het kind inspannend en vermoeiend, weshal. e men, vooral in den beginne, de schrijfoefeningen niet te lang moet laten duren.

Ten slotte nog dit: men late de leerlingen de beide beenen naast en niet op elkaar plaatsen, zóo, dat ze beide kunnen rusten en de voeten een weinig naar buiten staan.

Kort saamgevat komen we dus tot de volgende conclusies!

1. Zorg voor een goed passende bank met rugleuning, waartegen 't kind een weinig leunen mag.
2. Leg het cahier iets rechts onder een hoek van $22\frac{1}{2}^{\circ}$ met den tafelrand.
3. Laat het midden van den voorarm op het tafelvlak rusten.
4. De linkerarm ruste ongedwongen op de tafel en het kind zitte recht d. w. z. met even hoge schouders.
5. Het hoofd een weinig naar links gedraaid, om de grondlijn en grondstreep rechthoekig op elkaar te doen staan.
6. De schouders moeten horizontaal zijn en het kind mag niet voorover buigen.
7. De pen worde los door den duim, den wijs- en den middelvinger vastgehouden en ruste even boven het gewricht van den wijsvinger.
8. De pen wijze naar rechter schouder of rechteroor.
9. De linkerhand ruste op het tafelvlak en voorkome verschuiven van het cahier.
10. De voeten worden *geheel* naast elkaar geplaatst.

B. H. KORFKER.

H. SCHUITMAKER.

KINDERSTUDIE.

I.

Nog slechts eenige jaren geleden diende zich op het gebied van psychologie en paedagogiek een nieuw vak van studie aan, dat al zeer spoedig in eene buitengewone belangstelling zich verheugen mocht en een steeds aangroeiende schare van ijverige en hoopvolle beoefenaren vond. Men gaf er den naam aan van Child Study, Kinderforschung, Kinderseelenkunde, Kinderpsychologie, Psychologie de l'enfant, Kinderstudie; en Oscar Chrisman, een leerling van den beroemden Amerikaanschen psycholoog, G. Stanley Hall, vond er, naar zijne eigen mededeeling, op den 26en April van het jaar 1893, zelfs den naam van Paidologie voor uit.¹⁾ Wanneer wij ongeveer een dertigtal jaren in onze gedachten teruggaan, is er van den naam niet slechts, maar ook van de zaak, die er door uitgedrukt wordt, nog zoo goed als niets bekend. En thans kan men van psychologie en paedagogiek geen kennis nemen, of men komt terstond met studiën in aanraking, die op het kind en zijne veelzijdige ontwikkeling betrekking hebben. Ellen Key heeft haar tijd wel goed begrepen, als zij in 1901 de twintigste eeuw de eeuw van het kind noemde; in elk geval heeft zij in eene klinkende leuze de gedachte van velen vertolkt, die er naar streven, om onze eeuw dit karakter te doen dragen. Toch dienen wij, om tegenover vorige geslachten billijk te zijn, tusschen kennis van het kind en kinderstudie onderscheid te maken. Evenals we bij de zielkunde in het algemeen op onze hoede hebben te zijn tegen de vereenzelviging van menschenkennis en wetenschappelijke psychologie, van karakterkennis en characterologie, die immers beide haar recht en hare waarde hebben, zoo kan de kennis van het kind bestaan en heeft zij ook feitelijk ten allen tijde bestaan, zonder dat er nog van eigenlijke kinderstudie sprake was. Het leven gaat gelukkig altijd aan het weten, de eenvoudige waarneming aan het zelfbewuste denken, kennis en wijsheid aan de speciaal zoo genoemde wetenschap vooraf.

Hoe zou dit in ons geval ook anders kunnen, waar het kind reeds vóór en jarenlang na de geboorte de teederste zorgen behoeft en de warmste belangstelling wekt. In den kleinen intiemen kring des gezins is de jonggeborene middelpunt van aller liefde en voorwerp van aller nieuwsgierigheid; al zijne bewegingen worden van dag tot dag aandachtig gadeslagen. Er is geen vader en moeder, geen oudere broer en zuster, die

1). Ed. Claparède, Psychologie de l'enfant ou Pédagogie expérimentale. Genève Kündig 1911 bl. 17.

er niet op let, hoe het kind onderscheidend leert zien, aan aandoeningen uiting gaat geven, langzaam pogingen aanwendt, om zich uit te strekken en te grijpen, om te staan en te gaan. Niemand kan onverschillig zijn voor die telkens weer verrassende overgangen, welke van het animale tot het bewuste leven heenleiden, en ieders aandacht wordt van tijd tot tijd geboid door die waardevolle openbaring, waarmede het menschenlijke zich een weg baant in het lichaam en de ziel van het kind. En als dat menschenlijke daar langzamerhand de overhand krijgt, hoeveel aantrekkelikheden toont het niet, die op den volwassene eene onweerstaanbare bekoring uitoefenen, en hoeveel deugden bezit het niet, die in het latere leven verloren gaan! Hier, bij het kind, is de beschaving nog niet aan het werk geweest, om alles glad te strijken of te plooiën in het kleed van het fatsoen; gemanieerdheid en geveinsdheid deden in deze kleine wereld nog hare intrede niet. Wij staan er nog zoo dicht mogelijk bij de natuur en nemen de booze inwerkingen der cultuur nog niet waar. Eenerzijds trekt het kind ons aan door zijn zwakheid, door zijne teerheid, door zijne hulpeloosheid en hulpbehoevendheid, zoodat het schier nooit tevergeefs een beroep doet op den steun en de bescherming van den sterkere; en aan den anderen kant kenmerkt het zich door eene onbevagenheid en openhartigheid, door een eenvoud en onschuld, welke in de conventionele maatschappij niet dan spaarzaam te vinden zijn. Geen wonder, dat velen op later leeftijd met weemoed naar de dagen der kindsheid terugzien, dat dichters de zaligheid hebben bezongen van nog een kind te zijn, en dat paedagogen als Rousseau in tijden van overcultuur naar de natuur zoeken terug te keeren en aan het kind eene geheel „natuurlijke” opvoeding wenschen te geven.

Al die levenservaring, welke ouders en onderwijzers, kindervrienden en opvoedkundigen in den loop der eeuwen aangaande het kind hebben opgedaan, behoort tot de kennis van het kind en is van onschatbare waarde. Ze wordt bewaard in de zede der volken, ligt ten grondslag aan alle onderwijs en opvoeding, en vindt soms schoone vertolking in spreuk en in lied. Hoe hoog de kinderstudie ook te stellen zij en welke diensten zij ook bewijzen kunne, reeds van te voren mogen wij het verwachten en uitspreken, dat zij de empirische kennis van het kind nooit zal kunnen vervangen of vergoeden, en dat zij ons daarom nooit verleiden mag, op deze levenservaring uit de hoogte en met minachting neer te zien. Ook hier toch vindt het woord zijne toepassing, dat het leven meer is dan het voedsel en het lichaam dan de kleding.

Daarom is het van belang, om aan deze op ervaring berustende kennis van het kind de noodige aandacht te wijden. Was kein Verstand der Verständigen sieht, das übet in Einfalt ein kindlich Gemüt — zoo heeft Schiller gezongen, en hij gaf daarmede slechts eene andere uitdrukking aan hetgeen elders aldus heet: wat aan de wijzen en verstandigen ontgaat, openbaart God menigmaal aan de kinderkens. Nu zou het veel te lang ophouden, om die kennis van het kind te beschrijven, welke in de levenservaring der volken opgesloten en aan alle onderwijs en opvoeding ten grondslag ligt. Maar wel nemen wij de vrijheid, om even de aandacht te vestigen op hetgeen dienaangaande in de Schrift, en bepaaldelijk weer in het onderwijs van Jezus te vinden is.

Gelijk bekend is, werd het bezit van kinderen onder Israel een rijke zegen geacht. Onvruchtbaarheid gold voor de vrouw als een groot ongeluk, als eene ellende en straf, 1 Sam. 1 : 5. De schande der kinderloosheid niet langer kunnende dragen, riep Rachel eens tot Jacob uit: geef mij kinderen, of ik sterf, Gen. 30 : 1. In de geboorte van een kind werd de vervulling van een hartewensch en de verhooring van een gebed gezien. Hagar gaf aan haar zoon den naam van Ismael, Gen. 21 : 17, en Hanna den naam van Samuel, 1 Sam. 1 : 20, omdat zij haar zoon van den Heere afgebeden hadden en Hij haar verhoord had. En tal van eigennamen, onder Israel met den naam van God of Heere samengesteld, geven uitdrukking aan soortgelijke gevoelens van dankbaarheid en vreugde. [Kinderen deelden daarom van hunne geboorte af in de liefde en zorg der ouders. Ze werden terstond na hunne geboorte gereinigd, Ezech. 16 : 5. Van het mannelijk geslacht zijnde, werden zij op den achtsten dag besneden. Gewoonlijk werden ze door de moeder zelve gezoogd, Gen. 21 : 17, 1 Kon. 3 : 21, en meestal vrij laat, soms na 2 of 3 jaren, 2 Makk. 7 : 29, gespeend, hetgeen dan met een familiefeest, Gen. 22 : 8, en met offeranden, 1 Sam. 1 : 24, gepaard ging. Maar al schreien de kinderen dan niet meer om de borst, zij liggen toch stil in den schoot hunner moeder en stellen op haar hun vertrouwen, Ps. 131 : 2. Voor onderwijs zijn zulke jonge kinderen nog niet vatbaar, Jes. 28 : 9; zij kennen nog niet het onderscheid tusschen rechter- en linkerhand, Job 4 : 11, en weten nog van geen goed of geen kwaad, Rom. 9 : 11. Het eerst leeren zij den naam van vader of moeder uitspreken, Jes. 8 : 4, en langen tijd blijven zij het karakter van kinderen dragen; zij zijn gezind en overleggen, zij denken en oordeelen als kinderen, 1 Cor. 13 : 11. Daarom hebben zij verzorging, leiding en opvoeding noodig, vooral opvoeding in de

vreeze des Heeren en in gehoorzaamheid aan de ouders, Spr. 1 : 7 enz., en onderwijs in de wet Gods en in de geschiedenis zijner daden, Deut. 4 : 10, 6 : 7, 20, 11 : 19 enz. En daarbij behooren de ouders, in het bijzonder de vaders, ervoor te zorgen, dat zij hunne kinderen niet tergen en niet tot toorn opwekken, opdat zij niet moedeloos worden — eene vermaning van Paulus in Ef. 6 : 4 en Col. 3 : 21, die van diepe wijsheid getuigt, en die door hem met de positieve opwekking wordt aangevuld, om de kinderen op te voeden in de leering en vermaning des Heeren. Dit wil zeggen: als kinderen door overdreven strengheid of hardheid, door voortdurende miskenning of bevoorrechting van anderen zich onrechtvaardig behandeld gevoelen, dan breekt dat een van de edelste gevoelens, die in de kinderziel schuilen, n.l. het gevoel van recht; dan ondermijnt dat hun wilskracht, dooft het hun energie, en werkt moedeloosheid, teruggetrokkenheid, onverschilligheid, verstandelijke en zedelijke verslapping in de hand. In plaats van zulk eene onrechtvaardige behandeling prijst de apostel eene opvoeding in de leering en vermaning des Heeren aan, dat is in zoodanige onderwijzing en tucht, als van den Heere n.l. Christus, zelven uitgaat en door Hem in de leiding van zijne geloovigen toegepast wordt.

Zoo stelt Paulus in het werk der opvoeding ons Christus tot voorbeeld. En inderdaad heeft deze in den omgang met zijne discipelen de kunst der opvoeding verstaan. Hij wist, wat zij allen, en wat elk van hen in het bijzonder van noode had; Hij behandelde ieder naar zijn eigen aard en karakter, en wees hem de plaats en de taak aan, voor welke hij in het bijzonder geschikt en bekwaam bleek. Trouwens, Jezus had zelf niet van noode, dat iemand Hem iets getuigde aangaande eenig mensch, want Hij wist zelf wat in den mensch was, Joh. 2 : 25. Hij doorzag iemand tot in zijn diepste binnenste, en ontdekte hem aan zichzelf. Zoo kende Hij ook het hart van zijne jongeren, van alle menschen, die Hem tegemoet traden; Hij was menschenkenner bij uitnemendheid; en Hij kende ook het hart en verstond de ziel van het kind.

Deze kennis is nu maar niet terstond met zijne alwetendheid in verband te brengen, en als een natuurlijk en vanzelf sprekend gevolg van deze goddelijke eigenschap te denken; maar ze is eene deugd geweest van zijne menschelijke natuur, welke Hij ook middellijk, door ervaring en omgang, geoefend en ontwikkeld heeft. Gelijk in Hebr. 2 : 17, 18 en 4 : 15 betoogd wordt, dat Christus in alles den broederen gelijk en in alle dingen, zonder zonde, verzocht moest worden, opdat Hij een barmhartig hoogepriester zou

zijn, die medelijden kan hebben met onze zwakheden en dengenen, die verzocht worden, te hulp kan komen, zoo heeft Christus ook het kind en den mensch leeren kennen, omdat Hij zelf kind en mensch in vollen, waarachtigen zin is geweest.

Wel is waar wordt van zijne kindsheid zeer weinig verhaald. En met dat weinige waren vele Christenen in den eersten tijd zoo slecht tevreden, dat zij sedert de tweede eeuw allerlei apocriefe Evangeliën schreven en daarin met de phantasie aanvulden wat de historie hun onthield. Maar die phantasie bleef laag bij den grond en putte zich uit in wonderverhalen, waarvan het eene nog onnatuurlijker is dan het andere. Zoo verzon men bijv., dat Jezus in de werkplaats van zijn vader, eene plank, die deze te kort had gezaagd, wonderbaarlijk tot de juiste grootte verlengde; dat Hij in zijn kleed tegelijkertijd water en vuur kon aandragen; dat Hij, met andere kinderen spelende, echte vogels kon maken, die terstond uitvlogen; dat Hij knapen, die tegen Hem twistten, plotseling blind maakte of dood deed neervallen enz. Van dit alles is niets in onze canonische Evangeliën te vinden. Hier is alles natuurlijk, eenvoudig, sober en waar.

Eigenlijk worden uit zijne kindsheid slechts twee trekken verhaald, maar beide zijn hoogst belangrijk en van groote waarde voor onze kennis van Jezus als kind. In de eerste plaats bericht Lukas ons, 2 : 40, dat het kindeke, toen zijne ouders het den Heere voorgesteld hadden in den tempel en naar Nazareth waren teruggekeerd, opwies en gesterkt werd in den geest en vervuld werd met wijsheid en dat de genade Gods over Hem was. Volgens eene andere betere lezing behooren de woorden: in den geest, niet in dezen tekst, maar zijn ze hier uit Lukas 1 : 80, waar van het kindeke Johannes sprake is, verkeerdelijk ingelascht. Indien dit juist is, wordt ons in dit vers de ontwikkeling van Jezus geteekend naar hare twee zijden, de lichamelijke en de geestelijke. Hij wies op en werd gesterkt, dat is, Hij groeide lichamelijk voorspoedig op en werd een gezond, sterk kind; en tevens werd Hij geestelijk, vervuld met wijsheid, hetgeen dan beide daaraan te danken was, dat de genade of gunst Gods op Hem rustte.

Daarbij komt een tweede bericht in Lukas 2 : 41—52, waarin verhaald wordt hetgeen met Jezus voorviel, toen hij op twaalfjarigen leeftijd, misschien voor de eerste maal, met zijne ouders medeging naar Jeruzalem, om het Paaschfeest te vieren. Na afloop van de feestweek keerden zijne ouders naar Nazareth terug, maar Jezus bleef achter, niet uit willekeur of onachtzaamheid, maar omdat Hij moest zijn in de dingen zijns Vaders. Tot nu

toe was Hij kind geweest, was Hij gezind en overleide Hij als een kind; thans trad Hij den jongelingsleeftijd in en werd Hij in den tempel, het huis zijns Vaders, duidelijker en sterker dan ooit te voren zich er van bewust, dat Hij in geheel eenige betrekking tot den Vader stond en in bijzonderen zin Zijn Zoon was. Hij voelde zich volkomen thuis in het huis van zijn Vader, en gaf daarvan bewijs, als Hij achterbleef en plaats nam in het midden der leeraren. In zijn vragen en antwoorden openbaarde Hij zulk eene rijke kennis en diepe wijsheid, dat allen, die Hem hoorden, zich verwonderden. Maar dit voor de eerste male zelfstandig optreden van Jezus maakte toch in het minst geene inbreuk op de ondergeschikte verhouding, waarin Hij tot zijne ouders stond. Gewillig keerde Hij met hen terug, hoeveel zelfverloochening het Hem ook kostte, om den tempel en Jeruzalem te verlaten, en in Nazareth bleef Hij hun onderdanig. En dan wordt in het laatste vers nog eens door Lukas, schoon in eenigszins andere woorden, gezegd, wat hij reeds in vers 40 aangaande Jezus' ontwikkeling had uitgesproken: Hij nam toe in wijsheid en in grootte en in genade bij God en menschen. Nu echter leiden deze woorden de tweede periode van Jezus' leven in, die van den twaalfjarigen tot den dertig-jarigen leeftijd zich uitstrekt, Lukas 3 : 23, en die in meer rechtstreekschen zin de periode van zijne voorbereiding voor zijn openbaar optreden vormt. Daarom staat de geestelijke ontwikkeling, de toeneming in wijsheid, thans op de eerste plaats; dan wordt zijne toeneming in grootte en sterkte des lichaams genoemd. En beide werkten dit uit, dat Hij toenam in gunst bij God en bij menschen; zij sloegen zijne geestelijke en lichamelijke ontwikkeling met toenemend welgevallen gade. Het leven van Jezus als kind en als jongeling toont ons het beeld van een gezonden, natuurlijken, harmonischen groei.

In zijn ouderlijk huis en bij zijne bloedverwanten en bekenden leerde Hij het leven van ouders en kinderen, van broeders en zusters kennen. Meer dan eenmaal zinspeelt Hij daarop in zijn onderwijs. Hij weet van de blijdschap der moeder, die een kindeke ter wereld heeft gebracht, Joh. 16 : 21. Hij gedenkt de zorg van den vader voor zijne kinderen, die met hem in de slaapkamer zijn, Luk. 11 : 7, en wier bedden hij verhoort, Luk. 11 : 11. Hij slaat het spelen van de kinderen op de markt gade, Luk. 7 : 32, en stelt zich de ellende voor oogen, waarin vrouw en kinderen soms betrokken worden door de schuld van den man, Matth. 18 : 25.

Voor al is opmerkelijk de ontferming, waarmede Hij over kranke kinderen bewogen wordt. Het tweede teken, dat Jezus na zijn terugkeer uit

Judea in Galilea verrichtte, betrof de genezing van een kind, zoon van een dienaar van koning Herodes Antipas te Kapernaüm, Joh. 4 : 46-54. De maanzieke of bezeten knaap, dien Jezus genas na zijn afdalen van den berg der verheerlijking, was volgens Luk. 9 : 38 een eenige zoon, en volgens Mark. 9 : 24 nog een klein kind, en krank van zijn kindsheid af, vs. 21. De eenige dochter van Jäirus, die gestorven was en door Jezus werd opgewekt, had ongeveer den leeftijd van twaalf jaren bereikt, Luk. 8 : 42. De dochter der Syrophenicische vrouw heet bij Mark. 7 : 25 een dochterke; en de eenige zoon van de weduwe te Nain was volgens Luk. 7 : 14 nog een jongeling. Het vindt alles zijn geestelijken pendant daarin, dat Hij als Herder zijner kudde ook voor de lammeren zorg draagt, Joh. 21 : 15.

Niet minder schoon en heilrijk is de zegen, dien Hij eenmaal over de kleine kinderen uitsprak. Toen Hij n.l. voor de laatste maal in Judea was, gebeurde het, dat moeders ook kinderkens tot Hem brachten, opdat Hij ze aanraken mocht. Lukas duidt, nauwkeuriger dan Mattheus en Markus, die kinderkens aan met een woord, dat ons aan zuigelingen doet denken, die door de moeders op hare armen gedragen worden, Luk. 18 : 15. De discipelen vonden dit hoogst ongepast en bestraften de moeders, want volgens hunne meening kon Jezus zijn tijd wel beter gebruiken, dan met zulke kleine kinderkens zich bezig te houden, die Hem toch niet kennen, en zijne wijze lessen niet hooren konden. Maar Jezus nam hun dat zeer kwalijk en toornde op hen; zij konden toch beter weten en dieper inzicht hebben in zijn persoon en werk. Hij greep daarom de gelegenheid aan, om zich thans duidelijker te doen kennen als een Zaligmaker en Zegenaar ook van kinderen en zuigelingen. Hij riep daarom de kinderkens (de moeders met hare zuigelingen) tot zich en nam ze zelf in zijne armen, en de handen opgelegd hebbende, zegende Hij hen. De reden, waarom Hij alzo handelt, geeft Hij dan zelf aan met te zeggen: laat de kinderkens tot Mij komen, en verhindert ze niet, want derzulken is het koninkrijk Gods. Dit woord: derzulken, mag niet verstaan worden in den zin van zoodanige volwassene menschen, die aan zulke kinderkens gelijk zijn. Maar het slaat ongetwijfeld op de kinderkens zelve, op die zuigelingen in de armen hunner moeders en Jezus kent aan hen, als kinderen des verbonds, als kinderen van geloovige ouders, het koninkrijk der hemelen toe, niet eerst later, als zij gelooven en zich bekeeren, maar thans reeds in hun hulpeloozen en schier nog geheel passieven toestand.

Ja, het koninkrijk komt in zekeren zin den kinderkens nog eer en nog

meer dan den volwassenen toe. Want van dezen geldt naar Jezus' eigen woord in Matth. 18 : 3, dat, als zij zich niet veranderen en worden gelijk de kinderkens, zij het koninkrijk der hemelen geenszins zullen ingaan. Kinderen zijn volwassenen ten voorbeeld. Wie de meeste wil zijn in het koninkrijk der hemelen, vers 1, neen, wie alleen maar ingaan wil in dat koninkrijk, moet klein, nederig, eenvoudig, hulpeloos, afhankelijk en onvankelijk als kinderkens zijn. Want in het rijk Gods heerscht eene andere wet dan in de rijken der aarde; daar is de kleinste de grootste, de laatste de eerste, de minste de meeste, het kind de burger en erfgenaam.

En dat ligt nu niet daaraan, dat kinderkens meer recht en aanspraak op het koninkrijk der hemelen kunnen maken, dan volwassenen. Maar het is hieruit te verklaren, dat de Heer des hemels en der aarde de verborgenheden van zijn koninkrijk voor wijzen en verstandigen, als de Schriftgeleerden en Farizeën waren, verborgen houdt en ze aan de kleine, onmondige kinderen openbaart, Matth. 11 : 25. Jezus wist dit en dankte er den Vader voor, want het was geheel in overeenstemming met den aard van het door Hem zelf gepredikte en gestichte koninkrijk, dat immers niet verworven en verdiend, maar alleen kinderlijk ontvangen en aangenomen kan worden. Jezus deed hiervan ook later nog eene treffende ervaring op. Toen Hij n.m. op Zondag vóór zijn dood zijn intocht in Jeruzalem gehouden had en daarna den tempel gereinigd en vele zieken genezen had, stemden kinderen met volwassenen in en riepen den Zoon Davids het Hosanna toe. De overpriesters en Schriftgeleerden ergerden zich daaraan, maar Jezus rechtvaardigde en prees het gedrag der kinderen, omdat Hij in deze huldiging van zijn Messiasschap eene lofprijzing Gods zag, die God zelf overeenkomstig Psalm 8 : 3 uit den mond der jonge kinderen en zuigelingen zich toebereid had.

In overeenstemming met dit onderwijs van Christus droegen de apostelen aan de geloovigen op, om hunne kinderen op te voeden in den Heere, en paste de Christelijke kerk later den kinderdoop toe.

Gelijk ieder terstond beseft, is deze Bijbelsche, Christelijke beschouwing van het kind allerbelangrijkst en van grondleggende beteekenis voor heel de opvoeding, maar ze heeft niets te maken met die wetenschappelijke studie van het kind, welke in de laatste jaren is opgekomen, en is er totaal onafhankelijk van. Datgene, wat voor de Christelijke opvoeding onzer kinderen het allervoornaamste is, de eerste plaats inneemt en haar principiëel be-

heerscht, dat is niet en kan zelfs niet zijn vrucht van exacte wetenschap; het is gebaseerd op die „kennis van het kind”, welke Christus deelachtig was en die alle kinderstudie verre overtreft. Het is goed, om zich hiervan reeds te voren klaar bewust te wezen en helder rekenschap te geven, opdat wij eventueel tegen teleurstellingen gewapend zijn. Maar de kennis van het kind, welke de algemeene ervaring en bepaaldelijk de Schrift ons verschaft, moge nog zoo belangrijk zijn, zij sluit de wetenschappelijke studie van het kind toch niet uit en maakt ze ook geenszins overbodig. Kinderstudie kan wel degelijk dienst doen, om onze kennis van het kind aan te vullen en te vermeerderen, en wordt daarom onzerzijds ook dankbaar en met vreugde begroet.

Deze wetenschappelijke studie van het kind kwam eerst in de laatste jaren op, maar werd toch reeds langen tijd voorbereid. Om van Locke, Rousseau, Pestalozzi e. a. te zwijgen, in 1777 gaf de hoogleeraar te Marburg, Dietrich Tiedemann (1748-1803) zijne Untersuchungen über den Mensch in het licht, die ook belangrijke gegevens over het zieleleven van het kind bevatten, maar schier ongemerkt voorbijgingen. Het duurde meer dan eene halve eeuw, eer de studie van het kind weer opgenomen werd. In de vijftiger jaren der vorige eeuw verschenen er n.l. een drietal werken op dit terrein, van Löbisch, Sigismund en Kussmaul, maar zij vonden al evenmin de belangstelling, welke zij waard waren; de tijd was er nog niet rijp voor. In 1882 kwam er echter plotseling een omkeer, door de verschijning van het werk van Wilhelm Preyer over Die Seele des Kindes. Deze Preyer, die in 1841 in Engeland geboren was, in 1869 hoogleeraar te Jena werd, van 1888-1893 privaat-docent te Berlijn was en in 1897 te Wiesbaden stierf, was van huis uit physioloog en zoöloog, en verwierf zich op dit gebied groote verdiensten. Ijverig voorstander van het Darwinisme en de moderne biologie, maakte hij uitvoerige studie van de levensverrichtingen van het menschelijk embryo, en nam zich voor, om, vooral op aansporen van Sigismund, deze studie ook tot het kind in de eerste jaren na de geboorte uit te strekken. Alzoo deed hij dan ook aan zijn eigen zoon, die hem in 1877 geboren werd, en de vrucht van dit onderzoek legde hij neer in bovengenoemden arbeid. Ofschoon dit werk in psychologisch opzicht te wenschen laat, komt toch aan Preyer de lof toe, dat hij door combinatie van de empirische methode van Tiedemann en Sigismund met de experimenteele van Kussmaul e. a. de kinderstudie tot den rang eener wetenschap verheven en in breeden kring eene warme belangstelling voor haar gewekt heeft.

Ongeveer terzelfder tijd rees bij G. Stanley Hall in Amerika het plan, om eene hervorming in de paedagogie te weeg te brengen, door haar op te bouwen op de psychologie van het kind. Stanley Hall was in 1846 te Ashfield in den staat Massachusetts geboren, en ging later studeeren aan de Harvard en Ann Arbor universiteit. Toen hij hier zijne studiën voltold had, begaf hij zich naar Duitschland en was daar geruimen tijd in het psycho-physiologisch laboratorium van Wilhelm Wundt te Leipzig, werkzaam. In zijn vaderland teruggekeerd, werd hij eerst hoogleeraar aan de John Hopkins universiteit in Baltimore 1881-1888, en daarna president van de Clark universiteit te Worcester in den staat Massachusetts. In 1887 richtte hij reeds met G. T. Ladd het tijdschrift: *The American Journal of Psychology*, op; in Juli 1892 riep hij eene vergadering van geleerden bijeen, die het volgend jaar tot de stichting van *The American Psychological Association* leidde; en door zijn woord en voorbeeld wist hij zooveel geestdrift voor zijne studie te wekken, dat niet alleen verschillende jeugdige geleerden in het door hem gestichte laboratorium te Worcester met hem gingen samenwerken, maar dat ook allengs in tal van plaatsen van de Vereenigde Staten laboratoria opgericht en soortgelijke experimenteel-psychologische onderzoekingen ter hand genomen werden. Resultaten van deze studiën werden door Hall zelf en door velen van zijne mede-arbeiders neergelegd in *The Pedagogical Seminary*, dat in 1881 begon te verschijnen, en voorts door Hall werd samengevat in zijn belangrijk werk over *Adolescence*, dat in twee dikke deelen in 1905 bij Appleton het licht zag.

Sedert het optreden van deze beide mannen, van Preyer in Duitschland en van Hall in Amerika heeft de paedologie eene buitengewone vlucht genomen. Natuurlijk maakte zich deze jonge wetenschap in den eersten tijd wel eens aan buitensporigheden schuldig. Toen Stanley Hall en later ook de Parijsche school de zoogenaamde questionnaire of vragenmethode invoerde, leidde dit bij al te enthousiaste beoefenaren soms tot dwaze practijken. Bekend is het onderzoek, dat Hall zelf in 1895 bij meisjes instelde, om te weten te komen, aan welke soort van poppen zij de voorkeur gaven; en het resultaat was, dat van 845 kinderen 116 de voorkeur gaven aan wassen, 163 aan papieren, 153 aan porceleinen poppen enz. Evenzoo publiceerde Binet in Frankrijk eenige jaren geleden het resultaat van het onderzoek, dat door hem bij de leerlingen in eenige seminaria naar het broodgebruik werd ingesteld, om zoo te weten te komen, of en in welke mate dit gebruik van de inspanning van den geest afhankelijk was. Daarbij

kwam hij tot de verrassende ontdekking, dat dit gebruik tegen den winter toe- en tegen den zomer afnam, en dat het het laagst daalde in de examenmaand!

Begrijpelijkerwijze waren deze extravagantiën niet bevorderlijk aan den goeden naam der jonge wetenschap. Zelfs mannen als Münsterberg en James, beiden hoogleeraren aan de Harvard Universiteit, begonnen haar te wantrouwen en achtten haar voor den paedagoog onnoodig; want al is eenige zielkundige kennis voor dezen onmisbaar, hij kan met een algemeen overzicht volstaan en heeft aan de speciale kennis, welke de experimenteele psychologie verschaft, geen behoefte. Doch, al was deze tijdelijke reactie verklaarbaar, men moet de zonderlingheden, waartoe de paedologie in den eersten tijd soms verviel, niet te hoog aanrekenen. 't Zijn gebreken, die aan den kinderlijken leeftijd eigen zijn en met de jaren verdwijnen. Münsterberg kwam trouwens in zijn *Psychology and the teacher* 1909 op zijn oordeel van 1898 terug en verklaarde zich daarin een warm voorstander van de experimenteele paedagogiek. Ondanks den korten tegenstand heeft de paedologie dan ook haar zegetocht voortgezet en vindt ze thans waardeering en beoefening in alle beschaafde landen. Ze heeft hare vertegenwoordigers in Amerika, Engeland, Duitschland, Zweden, Noorwegen, Denemarken, België, Frankrijk, Spanje, Zwitserland, Italië, Oostenrijk, Servië, Bulgarije, Rusland, Argentinië, Japan, en beschikt over een toenemend getal van laboratoria en tijdschriften. Hare litteratuur, zoowel van specialen als van algemeenen aard, is reeds zoo uitgebreid, dat ze op zichzelf eene bibliotheek vormt, en door niemand kan worden bijgehouden. 1)

Hier in Nederland werd de kinderstudie reeds sedert jaren bevorderd door artikelen in verschillende tijdschriften; en wordt ze krachtig gesteund door de belangrijke studiën op physiologisch, psychologisch, physiatisch of ook rechtsstreeks paedologisch gebied, van de Hoogleeraren Heymans en Wiersma in Groningen, Zwaardemaker en Heilbronner in Utrecht, Jelgersma in Leiden, Winkler en Bouman benevens de privatdocenten Gunning en Van Wayenburg in Amsterdam enz. In het jaar 1911 kwam het in laatsgenoemde plaats tot stichting van een Paedologisch Gezelschap, dat van tijd tot tijd vergaderingen houdt. En den 13en en 14en Mei van dit jaar hoopt

1.) Plaatsruimte verbiedt, om hier een overzicht van deze litteratuur te geven. Belangstellenden mogen zich laten verwijzen naar het alleszins uitnemend artikel van A. J. Schreuder over Kinderstudie in het *Paedag. Woordenboek* van Zernike bl. 612-637. Een nog meer volledig, wijl later bewerkt, overzicht is te vinden bij Ed. Claparède, *Psychologie de l'enfant*, 4e éd. Geneve, Kündig 1911 bl. 16-51. En daar vindt men nog vele andere overzichten en inleidingen genoemd, die voor oriëntering op dit terrein dienstig zijn.

in de hoofdstad des lands een Nederlandsch Congres voor Kinderstudie saam te komen, waaraan reeds 26 vereenigingen hare medewerking hebben toegezegd.

Wanneer wij deze machtige beweging overzien, rijzen er vanzelf verschillende vragen op. Uit welke oorzaken laat zich de opkomst en de bloei van deze jonge wetenschap verklaren? Wat wordt onder haar verstaan? Naar welke methode werkt zij? Wat stelt men zich voor met haar te bereiken? En tot welke resultaten heeft zij reeds geleid? Aan volledige behandeling van al deze en nog meerdere vragen valt in een paar artikelen niet te denken. Maar het is toch wel wenschelijk, dat er ook in onzen kring meer dan tot dusver van de kinderstudie worde kennis genomen.

H. BAVINCK.

EEENIGE OPMERKINGEN OVER HET ONDERWIJS IN BIJBELSCH GEGESCHIEDENIS.

De Vereeniging voor Chr. N. S. geeft in art. 1 van haar reglement als één der hoofdgedachten, waarvan ze uitgaat o.a. de oprichting van scholen, waarin bij onbelemmerd en doeltreffend gebruik der Heilige Schrift en trouwe voorstelling der volkshistorie, het onderwijs in nuttige kundigheden aan Chr. opvoeding wordt dienstbaar gemaakt.

Onbelemmerd en doeltreffend gebruik der Heilige Schrift.

Ik weet wel, dat deze uitdrukking meer, veel meer omvat dan 't onderwijs in Bijb. Gesch.; dat er ook onder begrepen is de aanwending der Schrift op de tucht in de school, op alle verhoudingen in 't institutaire leven der school; dat ze ook ziet op 't feit, dat alle onderwijs op schriftuurlijke beginselen gebouwd moet zijn; maar toch vormt het onderwijs in Bijb. Gesch. daarvan, en terecht, een zeer integreerend deel.

Geen wonder dan ook, dat dit onderwijs aan onze scholen gewoonlijk met voorliefde wordt gegeven, en zoolang onze scholen bestaan, met voorliefde gegeven is. Zelf herinner ik mij nog wel met genoegen en zelfs met stichting de Bijbelsche lessen van de hoofden der scholen, waaraan ik indertijd als klasseonderwijzer verbonden was. Beiden behoorden tot onze voortrekkers, mannen uit den eersten tijd van de Vereeniging v. Christelijke onderwijzers.

Toch heb ik eenig bezwaar tegen de wijze, waarop 't onderwijs in de Bijb. Gesch. gewoonlijk wordt gegeven.

Hoe heeft dat dan meestal plaats?

't Is negen uur. De kinderen hebben hun plaatsen ingenomen. Er wordt gezongen, daarna gebeden. De meester begint te „vertellen” Eerst, misschien

worden eenige vragen gesteld over de vorige les en dan steekt men van wal en vertelt. Dat vertellen is dikwijls meesterlijk. Er zijn er onder onze onderwijzers, nu als vroeger, die de kunst verstaan het gewijde verhaal te brengen binnen den gedachtenkring onzer leerlingen. Zelfs mannen, die buiten onzen eigenlijken kring staan, treft het soms. De bekende Amsterdamsche Schoolopziener Dr. Gunning schrijft in zijn 1en Bundel Verzamelde Paed. Opst. blz. 166: Terecht maakt ook de religieuze propaganda een uitgebreid gebruik van het verhaal of de vertelling, en in 't godsdienstig onderwijs, zooals 't tegenwoordig op Zondagscholen, catechisaties, in kinderkerken, maar vooral op de School met den Bijbel gegeven wordt, waar ik het vaak met bewondering en ware stichting mocht bijwonen. speelt het verhaal een groote rol.”

En in de noot op pag. 167: „Het bij onderwijzers en leerlingen gelijkelijk levende besef, dat zij hier met gewijde verhalen, met meer dan aardse realiteits te doen hebben, gepaard aan de inderdaad bewonderenswaardige didactische geschiktheid, waarmede dit onderwijs, waarvoor men zich blijkbaar duchtig voorbereidt, wordt gegeven, brengt de kinderen in een heilige, eerbiedige stemming, die niet kan nalaten waarlijk stichtend op hen te werken.”

Ondertusschen, meester vertelt, tot half tien of kwart voor tien, naar de rooster aangeeft. Ik wil aannemen, dat we met iemand te doen hebben, zooals Dr. G. ons schetste, die niet alleen de geschiedenis mededeelt, maar ook de historie aanwendt om op gemoed en conscientie der kinderen te werken, en dat we, als we aanwezig waren, met genoegen en stichting de les zouden bijwonen. Eindelijk is de lestijd om; meester eindigt, dikwijls met de aankondiging, wat zijn leerlingen morgen zullen hooren; de Bijbel, of nog meer de handleiding, gaat dicht en men gaat over tot 't volgende vak.

Ik geloof te mogen zeggen, dat ik natuurgetrouw het gewone verloop heb aangegeven. Zóó gaat het bijna algemeen; van de 1ste tot de 6e klasse, in bijna alle scholen wordt „verteld”. In de hogere klasse wat uitvoeriger en over wat meer onderwerpen dan in de lagere. Eenige malen wordt zoo gedurende den leertijd van 6 jaar doorverteld, telkens weer van voren aan beginnende.

Tegen deze wijze van doen heb ik eenige bezwaren en daarover wenschte ik te spreken.

Vooraf echter wensch ik de vraag te stellen, wat bedoelen we met ons Bijbelsch onderwijs? Geven we het enkel om de vormende waarde, die het heeft voor verstand en gemoed der leerlingen, of bedoelen we ook kennis der Schrift aan te brengen? Ik wensch geenszins 't eerste te onderschatten, ik meen zelfs, dat, als de onderwijzer werkelijk is een man, die in ootmoed en oprechtheid God vreest, zijn Bijbelsch onderwijs altijd vormend zal zijn, maar ik geloof toch ook, dat we niet uit het oog mogen verliezen, dat het onderwijs in de B. G. *onderwijs* is. Geen *eind*-onderwijs,